

Adriana Zaharijević

Rod i region

OTPORI, STRATEGIJE, UTICAJI

Beograd, 2025

Autorka:

Adriana Zaharijević

Izdavač:

Udruženje Feministički kulturni centar BeFem
Beograd, Republika Srbija
contact@befem.org
www.befem.org
©BeFem 2025.

U ime izdavača:

Jelena Višnjić

Lektura i korektura:

Hristina Piskulidis

Dizajn korica i prelom:

Hristina Piskulidis

Štampa:

Draslar List d.o.o., Beograd

Tiraž: 300

Beograd, 2025.

Rodna ravnopravnost i njeni neprijatelji

Reč *rod* sve poznajemo. Nalazimo je u teorijskim tekstovima koji pripadaju oblasti studija roda, u dokumentima praktične politike, zakonima, podzakonskim aktima i telima koja je imaju u imenu, poput Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost. O rodnoj ravnopravnosti, rodno zasnovanom nasilju, rodnom budžetiranju ili urođnjavanju govorimo već nekoliko decenija unazad. Istina, o tome smo uglavnom govorile mi, nastojeći da proširimo ove ideje u društvu, političkom i medijskom životu, u čemu smo imale manje ili više uspeha.

Srbija nije jedina zemlja u kojoj su ideje o ravnopravnosti sporo hvatale korena. Otpori ravnopravnosti, ili institucionalizaciji emancipacije, karakteristični su i za zemlje koje su slovile za bastione demokratije, a procesi koji su, činilo nam se, nepovratno unapredili društvo, pokazali su se reverzibilnim, čak i u državama koje krase čelična vladavina prava. Naprosto, ideja za koju se borimo – da patrijarhalni sistem vrednosti mora imati alternativu i da je ta alternativa bolja za sve – oduvek je nailazila na snažan otpor.

Činilo se da su ti otpori manji ili da će bar biti manjeg intenziteta, otkako su od sredine devedesetih godina, i posebno s početka 21. veka, načela rodne ravnopravnosti počela da se inkorporiraju u nacionalne i međunarodne politike. Delovalo je da to rodnoj ravnopravnosti pruža legitimitet koji nije mogla imati dok su je promovisali feministički i LGBT+ pokreti, koji su u mnogim zemljama (poput naše) zajednički istupali, oblikujući svoje zahteve kao udružene. Mnoga međunarodna tela, pre svih Ujedinjenje nacije i Evropska unija, uvode rodnu ravnopravnost u svoje agende, zahtevajući promenu uslova koji će postepeno omogućiti ravnopravnost žena i muškaraca, ali i pravno i društveno priznanje lezbejki, gejeva, biseksualnih i trans osoba u njihovoj borbi za život bez nasilja.

Međutim, bar 10 godina unazad javljaju se jasni znakovi da opozicija ovoj ideji jača. Danas je ona dosegla vrhunac, a priča o „rodnoj ideologiji“ na usnama je veoma različitih društvenih i političkih činilaca. Odjednom svi govore o rodu, a mi koje smo dugo zagovarale

emancipovani svet, jednakost i slobodu od patrijarhata, više nismo sigurne da razumemo o čemu to oni tačno govore.

Antirodne mobilizacije

Verski poglavari, predstavnici radikalno desnih političkih partija, konzervativna akademija, konzervativno civilno društvo i evropska aristokratija udružuju se u osudi „rodne ideologije“. Rod počinje da funkcioniše kao „simbolički lepak“, tačka koja spaja heterogene lokalne i transnacionalne aktere. Zamajac dolazi iz rimokatoličke crkve koja se oštro protivila upotrebi samog pojma rod, budući da se njime zamagljuje „prirodni poredak“ u kojem postoje samo žene i muškarci koji su pred Bogom jednaki, ali na ovom svetu imaju različita, nejednaka pozvanja. U zemljama u kojima je katoličanstvo dominantna veroispovest, ova se poruka čula posebno snažno u kontekstu borbe protiv abortusa (Hrvatska, Poljska) i istopolnih partnerstava (Francuska, Slovenija). Deca se pojavljuju kao posebno važna figura u antirodnim kampanjama: seksualno obrazovanje i obrazovanje o rodno zasnovanom nasilju predstavljaju se kao oblik seksualizovanja mladih naraštaja i kao udar na *naše* vrednosti. Time kao da se kaže da imanje svesti o tome da je nasilje u porodici pogrešno, da je seksualnost sastavni deo života i da postoje različiti oblici seksualnosti, kao i da je neophodno znati kako da se zaštititi od neželjene trudnoće i seksualno prenosivih bolesti – nije u skladu s našim vrednostima. *To* – a to se odsad sve češće naziva „rodnom ideologijom“ – zapravo je namet odnekud spolja. Istovremeno, *naše*, tradicionalne vrednosti predstavljaju se kao zdrave, vekovne, prirodne: takve da se zna ko kosi, a ko vodu nosi. U *našoj* zemlji niko ne želi ravnopravnost žena i muškaraca (feministkinje su *naši* unutrašnji neprijatelji); u *našoj* zemlji nema lezbejki, gejeva, biseksualnih i trans osoba (oni postoje negde drugo, a nama se nameću kao manjinski model u formi „evropskih vrednosti“); u *našoj* zemlji seksualni odnosi počinju brakom i svode se na puku reprodukciju, a nasilja ili nema, ili je i ono prihvatljivo, jer je deo tradicionalnih vrednosti.

Priča o tradicionalnim vrednostima je danas postala opšte mesto. Postoje razlike u tome kako se ona priča na Istoku a kako na Zapadu, ali svi bi da se vrate u neka ranija vremena, u neko „bolje“

doba (*Učinimo Ameriku ponovo silnom* samo je jedan primer tog vraćanja unazad). Na Zapadu koji se predstavlja kao slobodniji i civilizovaniji, ona ide u paru s antimigrantskom politikom: doći će stranci i zameniče starosedeoce, koji će odumreti jer ne uvećavaju svoje nacionalno tkivo. Na postsocijalističkom Istoku narativ o tradicionalnim vrednostima se uparuje sa otporom tuđim, dekadentnim politikama, koje se predstavljaju kao udar na našu suverenost i autentičnost. U središtu obeju priča nalaze se *naša* porodica i *naše* porodične vrednosti, koje napadaju birokratske elite iz Brisela i Vašingtona potpomognute domaćim izdajnicama na lokalnu.

Čim čujemo reč *elita*, tu će odmah biti i „običan narod“ – bespomoćan pred tuđinskim politikama, a moćan usled svoje brojnosti; zanemaren, uprkos tome što je većinski. Populističke politike obeležile su deceniju za nama i za njima su posezale stranke sa svih delova političkog spektra. Najснаžnije uporište, međutim, one su stekle u sve jačim (ultra)desnim političkim opcijama koje su od relativno marginalnih pojava postale istaknuti politički igrači u zemljama širom sveta, od Brazila preko Finske do Indije. Njih odlikuju populistički iliberalizam (zarobljavanje države uz demokratske procedure), nativizam (odbrana prava isključivo većinskog naroda), društveni konzervativizam i familizam (očuvanje tradicionalnih društvenih struktura, pre svega porodice, spram pluralizma i jednakosti).

Uz populizam ide i polarizacija, koja se ponekad javlja i pod imenom kulturnog rata. U vreme društvenih mreža i influensera seme polarizacije se lako seje, a novi posvećenici grade se „preko ekrana“ kroz virtuelne grupe u kojima je osećaj pripadnosti pomešan s realnim doživljajem izolacije i usamljenosti. Najzad, u postpandemijsko doba, koje je odlikovalo širenje nebrojenih teorija zavere i održavanje „socijalne distance“, narastao je i osećaj individualne ugroženosti koji pogoduje razvoju najrazličitijih teorija o novim pretnjama. Ratovi u Ukrajini, Gazi i na drugim mestima doprineli su uvećanju osećaja nesigurnosti i daljoj polarizaciji, a Trampov dolazak na mesto predsednika Sjedinjenih Američkih Država iz korena menja način na koji je svet donedavno funkcionisao, čemu iz dana u dan svedočimo. Ne zaboravimo da jedan od prvih izvršnih naloga koje je Tramp doneo po stupanju na dužnost nosi ime „Odbrana žena od ekstremizma rodne ideologije i obnova biološke istine u federalnoj vladi“.

Antirodne mobilizacije imaju različite forme. U nekim zemljama

je reč o kampanjama koje imaju ograničenog uticaja, u drugim su sastavni deo vladajuće politike stranaka na vlasti. Negde su antirodne kampanje prerasle u društvene pokrete koji su imali snažan odjek među građanima, negde se sprovode odozgo. U pojedinim zemljama crkva ima zanemarljiv uticaj na oblikovanje tradicionalnih vrednosti, u drugima pak središnji. Reč je o transnacionalnim mobilizacijama koje se prilagođavaju lokalnim kontekstima, ali imaju prepoznatljiv šablon i narativne mustre. U ovom trenutku se može reći da postoje četiri ključna elementa ove nove transnacionalne politike koja se artikuliše na svim kontinentima: hrišćanski identitet, „prirodne“ konzervativne vrednosti i tradicije određenog „naroda“, familistički fokus na heteronormativnu bračnu zajednicu muškarca i žene, i protivljenje „rodnoj ideologiji“.

Rod je postao simbolički lepak ili tačka okupljanja oko koje je izgrađena čitava nova politička ideja: slobode i jednakost su prve na njenom udaru.

Srbija i rodna ideologija

Termin „rodna ideologija“ u srpski jezik ulazi u proleće 2017. godine. To, naravno, ne znači da je do tog trenutka naše društvo bilo progresivno i otvoreno za emancipatorske politike. Zato i ne možemo tvrditi da se u Srbiji i, šire uzev, na postjugoslovenskom prostoru radi o *backlash*-u, što bi značilo da je nezaustavljiv napredak u polju ravnopravnosti odjednom i nekako neočekivano prekinut. Pa ipak, uprkos ukorenjenom otporu prema feminističkim politikama i otvorenoj homofobiji, uvođenje izraza „rodna ideologija“ predstavljalo je nešto novo.

Počelo je brzom reakcijom na Obrazovne pakete o prevenciji nasilja nad decom, na kojima je radila jedna od najstarijih ženskih organizacija, Incest trauma centar, u saradnji s nastavnicima, stručnjacima iz međunarodnih organizacija i predstavnicima Ministarstva prosvete. Cilj ovih paketa bio je da vaspitačima, učiteljima i nastavnicima pruže adekvatne informacije o tome kako da reaguju ukoliko je dete izloženo nasilju: kome da se obrate, kako da identifikuju osobu kojoj može da veruje, šta da čine u slučaju seksualnog ili rodno zasnovanog nasilja. Za samo dve nedelje u tekstovima objavljenim u *Sputnjiku* i *Politici* paketi

i njihove autorke doslovno se demonizuju, jer navodno seksualizuju decu i direktno napadaju *našu* porodicu, a sve se to čini prema stranom diktatu uz zloupotrebu države. Dakle, strani centri moći vode rat protiv naših porodičnih vrednosti, a za sve se optužuje „rodna ideologija“. Novi ministar promptno povlači pakete, priznaje da je „Evropa“ to od nas tražila, obećava da ćemo mi sačiniti nove, za nas prikladne, pakete. Do danas se to nije dogodilo.

Samo nekoliko meseci kasnije na čelo Vlade dolazi Ana Brnabić. Danas znamo da to nije unapredilo život LGBT+ zajednice, niti je na bilo koji način dovelo do jačanja rodne ravnopravnosti u Srbiji. Međutim, činjenica da je postavljena kao „gej premijerka“, što je najverovatnije bio strateški korak vlasti („taktička evropeizacija“), doprinela je usporavanju prodora „rodne ideologije“ u Srbiju. Do 2021. godine, kada su se na skupštinskoj raspravi našli Zakon o istopolnim partnerstvima i Zakon o rodnoj ravnopravnosti, o „rodnoj ideologiji“ su pisali samo konzervativni intelektualci, uglavnom oni koji su stajali iza obaranja Obrazovnih paketa, a u političkom životu su je, ne previše uspešno, artikulisale jedino Dveri. Donošenje Zakona o istopolnim zajednicama zaustavio je predsednik zbog njegove navodne neustavnosti, a Zakon o rodnoj ravnopravnosti je usvojen bez protivljenja – izuzme li se mala, ali glasna srbistička zajednica, koja se bunila protiv odredaba o rodno osetljivom jeziku.

Taktička evropeizacija prestaje da bude politički važna 2022. godine. „Rodna ideologija“ se rasplamsava. Crkva, koja se dotad umnogome držala po strani, postaje najaktivniji akter u njenom raspirivanju. Tokom leta se zabranjuje Europrajd zakazan za septembar, a najavljen nekoliko godina ranije, organizuju se litije, a u stvaranju opasne zbrke učestvuju i patrijarh i državni vrh. „Rodna ideologija“ je termin koji objedinjuje različite aktere – i one na poziciji i one u opoziciji – a „silovanje države“, kao i „silovanje jezika“, sprovodi manjina nad većinom u nameri da okuži i kolonizuje naše porodične vrednosti.

Poruka patrijarha o „rodnoj ideologiji“ u udžbenicima biologije za osnovnu školu, izrečena na jednoj od litija protiv Europrajda, ubrzo se prenosi u strukovna udruženja i obrazovna tela, a potom i u širu javnost. Kao i 2017, mala grupa sličnih ili istih aktera preko noći 2022. godine uspeva da izdejsstvuje povlačenje udžbenika iz štampe, sa istim argumentima. Međutim, virus „rodne ideologije“ sada se proširio, a

rasprave o dženderu, dženderima i džender ideologiji preplavljaju srpske medije. Odjednom, preko noći, debatuje se o polu i rodu, biološkim karakteristikama ljudskosti, nenaučnosti „rodne ideologije“, rodnoj ravnopravnosti kao mekom obliku okupacije na osi Brisel–Vašington, uništenju nacije, države, jezika, porodice, čovečnosti ubojitim džender oružjem..., o 153 džendera itd., itd. „Rodna ideologija“ je uspela da okupi razne oblike konzervativnosti, ali i da ojača stare forme nacionalizma. Strani plaćenici i domaći izdajnici su se vratili na velika vrata.

Suspenzija Zakona o rodnoj ravnopravnosti u junu 2024. godine ključni je uspeh antirodni mobilizacija u Srbiji. Rodno osetljivi jezik, iako tema koja po sebi nije nova u srpskoj javnosti, poslužio je kao glavno oruđe, udružujući crkvu, konzervativne intelektualce, konzervativne medije i predstavnike vlasti. Razlog za suspenziju je proglašenje roda kao neustavne kategorije. Feministički pokret nije prepoznao značaj ovog događaja i njegove potencijalne razmere, i nije na vreme reagovao.

Rodna ideologija u našem komšiluku

Srbija u svemu ovome nipošto nije usamljen slučaj. Svuda u susedstvu nailazimo na vrlo slične priče. Naša je jedinstvena jer je baš (srpski) jezik poslužio da se suspenduje čitav jedan zakon koji je u svom središtu imao rodnu ravnopravnost, pa je tako izgledalo kao da su profesorke, borkinje, pilotkinje i arhitektice postale najveći neprijatelji srpskog bića. Primeri iz susedstva pokazuju da motivi i teme neznatno variraju, premda je njihov efekat uvek i svuda isti, a cilj im je ukidanje „rodne ideologije“ (koja se sve češće naziva *woke*, a odnedavno i *DEI*) u obrazovnim institucijama, napad na studije roda na univerzitetu, obaranje zakona i praktičnih politika ili njihovo neusvajanje.

Tako je, na primer, u Bugarskoj antirodni pokret – koji je ujedinio stranke desnice, centra i levice, Bugarsku pravoslavnu crkvu i Bugarsku akademiju nauka – svoju ključnu pobedu imao 2018. godine, kada se stalo na put ratifikaciji Istanbulske konvencije. Pojam roda je, kao i kod nas, proglašen neustavnim, usled čega je i Konvencija o sprečavanju nasilja nad devojkicama i ženama definisana kao suprotna bugarskom ustavu. Problem je bio u pojmu roda koji se na bugarskom, kao i na slovenačkom,

prevodi kao društveni pol (*socialen pol*). Mnogi su se zabrinuli da je to u stvari neki „treći pol“ čiji je cilj da razori bugarsku porodicu i vrednosti.

U Rumuniji *ideologie de gen* ide ruku pod ruku s *ideologie LGBT*, a obe su varijante „sekso-marksizma“: zalaganje za seksualna i reproduktivna prava tumači se kao pretnja rumunskoj tradiciji i u vezi je s prokaženim socijalističkim nasleđem. Iste, 2018. godine, u Rumuniji je u odbranu tradicionalne porodice organizovan referendum. Prema rumunskom ustavu, porodica se zasniva na braku „dvoje supružnika“, te je referendum trebalo da prevenira slobodno tumačenje ustava koje bi ga otvorilo i ka istopolnom braku, i da promeni neodređene supružnike u muškarca i ženu. Uprkos proklamacijama o sudnjem danu, beloju kugi i zlom zapadu, referendum je propao jer nije privukao dovoljno glasača.

Naš severni sused, Mađarska, danas je najozloglašeniји zagovornik antirodnih politika. Mađarski premijer, ponosan na izum iliberalne demokratije, nedavno je izrekao da Mađarska poseduje „serum“ protiv progresivnih politika koji slobodno deli i koji se može prilagoditi svim okolnostima i primeniti na sve delove sveta. „Serum“ je prost. Dovoljno je velikim, istaknutim slovima na zastavi svoje države napisati: „Ne migracijama! Ne rodu! Ne ratu!“ Iako je mađarska vlast proterala studije roda iz svoje zemlje – u čemu je, srećom, i dalje usamljen slučaj – „rodna ideologija“ je u nju dospela tek 2017. godine, postavši uistinu veoma brzo političko sredstvo za zastrašivanje lokalnih aktivista, zabrane i progone. Sada više ne treba ni posebno isticati da su u Mađarskoj napadnute mađarske tradicionalne vrednosti, koje izgleda prilično liče na rumunske, bugarske i srpske. Naravno, i na hrvatske.

Hrvatska je jedna od prvih zemalja u kojoj su antirodne kampanje uzele maha, a sam pojam „rodna ideologija“ pominje se već 2012. godine tokom kampanje protiv seksualnog obrazovanja. Kao i u drugim slučajevima, i ovde se rod tumači kao namerno zbunjujući pojam koji se često izjednačava sa seksualnom orijentacijom ili nečim što se može svakodnevno menjati i birati. Uspešnost ove kampanje može se meriti činjenicom da je potpisima građana, prvi put u istoriji nezavisne Hrvatske, izdejstvovan referendum o ustavnoj definiciji braka. Za razliku od rumunskog, ovaj referendum se završio uspehom, te se brak otada u ustavu Hrvatske definiše kao životna zajednica žene i muškarca. Ovaj uspeh se pripisuje građanskoј inicijativi „U ime obitelji“ i posebno Željki Markić, koja spada u viđenije figure globalnog

antirodnog pokreta. Od tada pa do danas Hrvatska je jedna od žarišnih zemalja antirodnih politika.

U Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Kosovu ove snage se tek pomalaju. Mogući razlog zašto su antirodne mobilizacije ovde sporije jeste nesmanjena snaga starog etnonacionalističkog narativa koji se uvek dičio svojom patrijarhalnošću. Međutim, napadi na LGBT+ aktiviste, organizacija „porodičnih marševa“ i širenje moralne panike kroz demografske kampanje („Natalitet je prioritet“) u BiH, jasno ukazuju na prisustvo poznatih modela koji su dosad uspeli da dobiju najjasniji izraz u Republici Srpskoj. Tamo je prvo stradao Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i nasilja prema ženama, jer je, rečima predsednika RS, neprihvatljivo da se na ovaj način na mala vrata uvodi rodna ideologija. Ovde, kao i u Crnoj Gori, posebno je izražen uticaj Srpske pravoslavne crkve.

Najzad, Severna Makedonija predstavlja primer pravog antirodnog požara. Iako se prvi znakovi antirodnih mobilizacija javljaju tek 2020. godine, za samo godinu dana se oko poznatih tema – rodno osetljivo i seksualno obrazovanje, parada ponosa, zakon o rodnoj ravnopravnosti i zakonsko priznanje rodnog identiteta – obrazovala „Koalicija za zaštitu dece“, koja se sastoji od 38 humanitarnih organizacija, verskih udruženja, neformalnih inicijativa i političkih stranaka. Sve verske zajednice u Severnoj Makedoniji 2023. godine udruženo su nastupile protiv Zakona o rodnoj ravnopravnosti, a Strumica, najveći grad na jugoistoku države, postaje stecište antirodnih aktivnosti koje u velikoj meri deluju kao *grassroots* pokret građana – nastavnika, novinara, intelektualaca i sveštenika, uz dobro poznati repertoar akcija: peticije, protesti, filmske projekcije, javne debate. Feminističke i kvir aktivistkinje i aktivisti su sve češće i sve perfidnije izloženi napadima.

Konačno, u svim ovim zemljama, kao i širom sveta, sve su uočljivija rodno-kritična feministička stremljenja, čije je protivljenje rodu, vraćanje na biološki pol, odvajanje feminizma i kvir pokreta, i negiranje trans žena sve istaknutiji problem za feministički pokret. U mnogo čemu se, nažalost, argumenti antirodnih aktera i rodno-kritičnih feministkinja poklapaju i međusobno podupiru. Dovoljno je setiti se da Trampova administracija „štiti žene“ od ekstremizma rodne ideologije. Italijanska radikalno-feministička mreža je pozdravila ovaj čin, negodujući samo zbog toga što one to nisu učinile prve.

Gde smo sada?

Ovaj sažeti prikaz stanja pokazuje nam sledeće:

- da nas se antirodne mobilizacije *direktno tiču*, kako kao korpus tema kojima se kao pojedinke i kolektivi bavimo, tako i lično, kao osobe, jer lako možemo postati meta antirodnih kampanja;
- da antirodne mobilizacije *nisu lokalna* pojava, već da je reč je o *transnacionalnoj politici* koja postaje sve dominantnija na različitim kontinentima, mada se izuzetno lako prilagođava lokalnom kontekstu;
- da su *narativne mustre* – porodične, tradicionalne ili hrišćanske vrednosti, prirodni poredak, ugrožena deca i nacija – svuda iste, od Brazila do Rusije;
- iako deluje da je fokus na rodu, rečje o širem ultrakonzervativnom, *radikalno-desnom političkom kretanju*;
- iako deluje da postoje različite mete – rod, žene, trans osobe, LGBT+ zajednice, cilj ovih mobilizacija jeste silovit udarac na *jednakost* i dosad osvojene slobode *svih*.

Do sada smo:

- često odbijale da u antirodnim akterima prepoznamo stvarnu pretnju;
- pokušavale da ih edukujemo i da im objasnimo šta su u stvari rod i rodna ravnopravnost;
- verovala da je ovo „samo kod nas“, naša crkva, naši konzervativci, ali i da znamo kako da se sa njima nosimo, jer smo to već decenijama radile;
- verovala da rodna ravnopravnost spada u „evropsko“ zakonodavstvo, pa je zbog toga niko neće dirati;
- smatrale da imamo vremena, da se druga strana neće brzo okupiti, da neće delovati ili da neće imati podršku nekih viših instanci;
- delile se tematski, misleći da se naše grupe ili organizacije ove konkretne teme ne tiču.

To je bio pogrešan stav. Kao što tok događaja u Srbiji pokazuje, antirodne

mobilizacije su vrlo efikasne i u stanju su da preko noći mobilišu i usmeravaju istomišljenike, da menjaju zakonsku regulativu, i utiču na slobodu okupljanja i govora, ali i na bezbednost pojedinki i pojedinaca. Svest o tome je presudna, kao i uviđanje koliko je solidarnost među grupama i organizacijama važna.

Šta da se radi?

- Povezujmo se, delimo informacije među sobom, osnažujmo se – feministička solidarnost nikada nije bila važnija!
- Informišimo se: mnoge akcije „naših“ antirodnih aktera već su primenjene u najbližem komšiluku. Ako mi ne znamo kako im se adekvatno suprotstaviti, neko sigurno već zna – u Sloveniji, Hrvatskoj, ili u Poljskoj i Italiji. Feminističko znanje i razmena iskustava nikada nije bila važnija!
- Ne moramo voleti jedne druge da bismo sarađivale u ovom poslu. Zapamtimo: druga strana je sačinjena od raznorodnih aktera, ali su se oni jasno udružili oko istog cilja.
- Borba protiv dezinformacija (*fact-checking*) postaje od ključne važnosti za borbu u široj javnosti: analiza lažnih tvrdnji i podastiranje protivargumenata pomaže preispitivanju zavereničkog mišljenja i tvrdnji koje šire moralnu paniku.
- Humor, iako je malo toga smešno, treba zadržati kao lek za nas. Umesto da se samo zgražavamo nad pojavama kao što su klečavci, treba da budemo u stanju i da im se smejemo.
- Otpor može biti subverzivan i viralan. Za to su ključne influenserke i influenseri, i mrežne akcije koje dolaze do velikog broja ljudi.
- Pozitivne priče takođe mogu biti lekovite, jer antirodne mobilizacije počivaju na širenju negativnih iskustava, zastrašivanju i pretnjama.
- Ako nas ima mnogo, kontraprotesti mogu biti naša javna akcija. Argument o tome da će druga strana time dobiti na vidljivosti više nije delotvoran. Već su vidljivi.
- Javne rasprave u kojima se govori za i protiv roda (ili ljudskih prava) samo šire antirodnu platformu. Pažljivo razmatrajmo s kim treba da uđemo u raspravu, šta ćemo i da li ćemo time nešto postići, i radije insistirajmo na tome da govorimo o konkretnim temama umesto o tome da li postoji 153 džendera. Ljudska prava

ne treba da budu predmet diskusije.

- Kada govorimo u javnosti, izbegavajmo terminologiju koja je previše tehnička i uvek koristimo domaće izraze poput roda, urodnjavanja i slično. Antirodni akteri nas predstavljaju kao strane plaćenice, a ono čime se bavimo kao uvoz od spolja koji ovde nikome ne treba. To treba osporavati već načinom na koji se izražavamo.
- Pamtimo svoju feminističku istoriju: reč rod je u upotrebi od početka osamdesetih godina 20. veka. Ona nam nije došla sa „dženderizacijom“ i briselskim nametima već, kao i naša borba za emancipaciju, ima dugu povest.
- Strateško povlačenje iz rasprava – posebno na mreži – može biti dobro, ne samo po naše psihičko zdravlje već i zato što time oduzimamo prostor za dalje vređanje, defamiranje i širenje laži.
- Antirodni akteri se koriste brojnim pravnim strategijama da dođu do svojih ciljeva. Pravnici i pravnice su nam stoga nužni saveznici, a pravne akcije s naše strane su od presudnog značaja.
- Koalicije su presudne: solidarnost nije ljubav, niti drugarstvo, već politička veza među saborcima i saborkinjama. Zato su savezništva sa našim tradicionalnim partnerima – LGBT+ grupama – ključna, ali na tome ne treba da se zaustavimo. Svi akteri kojima je stalo do pravde, demokratskih vrednosti, pluralizma i jednakosti – a studentski protesti su pokazali da njih ima u svim segmentima društva – treba da budu naši saveznici.

Nikada nije bilo važnije da brinemo jedne/i o drugima, kao i o idealima kojima smo posvetile/i svoje živote.

Za dalje čitanje:

SRBIJA

Bobičić, Nađa i Marijana Stojčić (2023), „Antirodni diskurs u medijima u Srbiji“. *CM* 18 (1): 3–31.

Bobičić, Nađa and Vanja Petrović (2025), “The Neverending 90s in Serbia: What Came before the Phantasm of Gender”. *Politikon: The IAPSS Journal of Political Science* 59 (1), 134–153.

Ćeriman, Jelena and Tanja Vučković Juroš (2024), „From gender re-traditionalizations to anti-gender mobilizations: Care for Family in Serbia and Croatia“. *East European Politics and Societies* 38 (2), 662–681.

Ivančević, Tamara (2023), *Pokret ka pokretu: analiza antirodnih i desnih uticaja u lokalnim zajednicama u Srbiji*, Beograd: Befem.

Ranković, Ivana and Maja Bjeloš (2023) „Enraged by gender“, u Ena Bavčić (ur.), *Online Actions, Offline Harms*, Geneva: DCAF, 111–138.

Resanović, Milica, Milan Urošević and Gazela Pudar Draško (2025), „Your Gender is a Battleground: Anti-Gender Issues in Serbia“, u Roman Kuha and Adriana Zaharijević (ur.), *Hidden Connection? Anti-Gender Mobilizations in post-Yugoslav Space*, Palgrave.

Zaharijević, Adriana (2019), „Spaljivanje u 21. veku: šta stoji iza 'rodne ideologije'?“ *Kultura* 163: 28–45.

Zaharijević, Adriana i Katarina Lončarević (2020), „Rod i ideologija. O pobuni protiv jednakosti“, u Tibor Varadi i Marijana Pajvančić (ur.), *Rodna ravnopravnost, od jednakih prava do jednakih mogućnosti*, Beograd: SANU, 29–44.

SVET

- Caiani, Manuela and Ivan Tranfić (2024), „Weaving the transnational anti-gender networks“. *Mobilization: An International Quarterly* 29 (4): 423–439.
- Correa, Sonia, David Paternotte, and Claire House (2023), „Dr. Frankenstein’s hydra: Contours, meanings, and effects of anti-gender politics“, u Peter Aggleton et al. (ur.), *Routledge Handbook of Sexuality, Gender, Health and Rights*, London and New York: Routledge.
- Datta, Neil (2021), *Tip of the Iceberg: Religious Extremist Funders against Human Rights for Sexuality and Reproductive Health in Europe 2009–2018*, Brussels: European Parliamentary Forum.
- Graff Agnieszka and Elżbieta Korolczuk (2022), *Anti-Gender Politics in the Populist Moment*, London and New York: Routledge.
- Kuhar, Roman and David Patternote (ur.), *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing against Equality*, London: Rowman & Littlefield.
- Pető, Andrea (2015), „‘Anti-Gender’ mobilisational discourse of conservative and far right parties as a challenge for progressive politics“, u Eszter Kováts and Maari Poim (ur.), *Gender as Symbolic Glue*, Brussels: FEPS, FES, 126–131.
- Smrdelj, Rok and Roman Kuhar (ur.) (2025), *Anti-Gender Mobilizations in Europe and the Feminist Response. Productive Resistance*, Palgrave.
- Wodak, Ruth (2015), *The Politics of Fear: What Eight-Wing Discourses Mean*, London: Sage.
- Zaharijević, Adriana, Joanna Wawrzyniak, Anca Dohotariu (2024), „Who Cares for Families? Narrative(s) of Return in Postsocialist Europe“. *East European Politics and Societies and Cultures* 38(2): 576–593.

KOMŠIJE

Antirodni narativi. Studije slučaja: Hrvatska, Srbija i Crna Gora, Heinrich Boell Fondacija Global Unit for Feminsim and Gender Democracy. <https://talas.org.rs/wp-content/uploads/2024/03/antirodni-narativi.pdf>

Cvetkovikj, Irena (2024), *Anti-gender mobilizations in North Macedonia: A transnational tool-kit for domestic actors against gender equality and LGBTQI+ rights*, <https://ba.boell.org/en/2024/04/19/anti-gender-mobilizations-north-macedonia-transnational-tool-kit-domestic-actors-against>

Grzebalska, Weronika and Andrea Petó (2018), „The gendered modus operandi of the illiberal transformation in Hungary and Poland“. *Women's Studies International Forum* 68: 164–172.

Hasani, Adelina (2025), *Combating Extremism in Kosovo. Trends, Challenges and Counter-Measures*. Ex-bunker.org

Kuhar, Roman and Adriana Zaharijević (ur.) (2025), *Hidden Connection? Anti-Gender Mobilizations in post-Yugoslav Space*, Palgrave.

Norocel, Ov Cristian & Ionela Bălută (2021), „Retrogressive Mobilization in the 2018 “Referendum for Family” in Romania“. *Problems of Post-Communism* 70(2): 153–162.

Peto, Andrea (2025), „Strategije otpora“

Slavova, Emilia (2022), “Globalising genderphobia and the case of Bulgaria”. *European Journal of English Studies* 26 (2): 176–196.

Škokić, Tea (2019), „O rodnoj i radnoj ideologiji“. *Гласник Етнографског института САНУ* 67(2): 247–263.